

Сенько М.М.,

здобувач кафедри кримінального права та криминології Львівського національного університету імені І. Франка

СУБ'ЄКТ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Для вирішення питання про правильну кваліфікацію злочину, для забезпечення законності під час кримінального судочинства та для запобігання притягненню до кримінальної відповідальності неналежних осіб вирішальне значення має вірне з'ясування усіх ознак складу злочину, зокрема його суб'єкта. Особливості у встановленні суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби полягають в тому, що суб'єкт злочину, передбаченого ст.407 КК України – спеціальний. Не будь-яка осудна та фізична особа, що досягла встановленого кримінальним законом віку, з якого настає кримінальна відповідальність, може бути визнана суб'єктом цього злочину. Для вирішення цього питання необхідно з'ясувати поняття та ознаки загального суб'єкта злочину, особливості суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби, необхідно розкрити поняття військовослужбовця та види військової служби, поняття військового формування та види військових формувань, з'ясувати законність підстав призову чи зарахування на військову службу, а також визначити перелік осіб, що не можуть бути військовослужбовцями.

Протягом більше ніж десять років незалежності України у вітчизняній літературі недостатньо приділялось уваги вирішенню зазначеної проблеми. Так, чи не єдиною монографією, виданою в Україні, що торкається вказаної теми, є робота Хавронюка М.І. [21]. У даній монографії автор розглядає, зокрема, питання суб'єкта військового злочину взагалі та окремих видів військових злочинів. Крім того, заслуговують уваги публікації А. Поліщука [15] та М. Карпенка [8]. У своїй статті А. Поліщук розглядає практичні аспекти суб'єктів злочинів, пов'язаних з ухиленням військовослужбовців від проходження військової служби та особливості кваліфікації тих злочинів в залежності від видів проходження військової служби. М. Карпенко піднімає проблему кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів осіб, які були незаконно призваними чи зарахованими на військову службу, що має велике практичне значення.

Однак, незважаючи на це, станом на сьогоднішній день залишається невирішеними багато питань, пов'язаних із з'ясуванням кола осіб, що є суб'єктами військових злочинів та самовільного залишення військової частини або місця служби взагалі. Так, зокрема, в юридичній літературі не існує однозначного трактування проблеми визначення мінімального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби, не вирішено питання про кримінальну відповідальність осіб, незаконно призваних чи зарахованих на військову службу, на практиці виникають проблеми із кваліфікацією дій курсантів 1-2 курсів військових навчальних закладів, які самовільно залишили військову частину або місце служби чи не з'явилися вчасно без поважних причин на службу за ознакою суб'єкта злочину.

Дана стаття має на меті розкрити поняття й усі характерні ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 407 КК України, з'ясувати коло осіб, які є та які не можуть бути суб'єктами вказаного злочину, розкрити особливості кваліфікації самовільного залишення військової частини або місця служби залежно від його суб'єкта, а також розглянути питання співучасті цивільних осіб у вчиненні злочину, передбаченого ст. 407 КК України.

Обов'язковою ознакою складу будь-якого злочину є його суб'єкт. Відсутність в діянні особи ознак суб'єкта злочину, встановлених кримінальним законом, свідчить про відсутність в ньому складу злочину.

Кримінальний кодекс України 2001 року [1] вперше в історії кримінального права України законодавчо визначає поняття суб'єкта злочину. Відповідно до ч.1 ст.18 Кримінального кодексу України суб'єкт злочину – це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність. З усіх багаточисельних властивостей особи злочинця закон виділяє лише такі, що свідчать про його здатність бути притягнутим до кримінальної відповідальності. Власне ті ознаки й характеризують суб'єкт злочину [3, С. 9]. Таким чином, загальний суб'єкт злочину характеризується трьома ознаками:

- суб'єкт злочину – це фізична особа;
- суб'єкт злочину – це осудна особа;
- суб'єкт злочину – це особа, що досягла встановленого кримінальним законом віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Необхідною умовою кримінальної відповідальності, що характеризує суб'єкт злочину, є осудність. Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно-небезпечного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки (ч.2 ст. 19 КК України). Неосудні особи не можуть бути притягнутими до кримінальної відповідальності й до них не може бути застосоване кримінальне покарання які б тяжкі наслідки не завдали їх діяння.

Військовий суд Західного регіону України вирок скасував і справу закрити у зв'язку з відсутністю в діях підсудного складу злочину, на підставі п.2 ч.1 ст.6 КПК України по справі рядового Д., засудженого за п. "а" ст. 240 КК України 1960 року [2]. Встановлено, що Д. страждав хронічним психічним захворюванням, яке позбавляло його можливості у момент вчинення злочину усвідомлювати свої дії та керувати ними [16].

Самовільне залишення військової частини або місця служби (нез'явлення вчасно без поважних причин на службу) може бути вчинене особою, що досягла певного, встановленого законодавством мінімального віку. Стаття 22 Кримінального кодексу України встановлює, що кримінальній відповідальності, за загальним правилом, підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. Однак, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 407 КК України, можуть бути лише військовослужбовці. В зв'язку з тим, мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби (нез'явлення вчасно без поважних причин на службу), повинен відповідати встановленому законом віку, з якого можливий призов чи зарахування громадян України на військову службу.

На строкову військову службу в мирний час призиваються придатні до неї за станом здоров'я і віком громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправки у військові частини виповнилось 18 років. У воєнний час на строкову військову службу можуть призиватися й громадяни, які не досягли 18 річного віку, в залежності від ступеня мобілізації, що регулюється таємними нормативними актами.

Згідно ч.1 ст. 20 Закону України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” [6] мінімальний вік для осіб, які можуть бути прийняті на військову службу за контрактом становить:

- 19 років – для військовослужбовців рядового, сержантського і старшинського складу, які прослужили на строковій військовій службі не менше одного року і мають відповідну професійну підготовку за фахом, а також військовозобов’язаних та жінок, які не мають військових звань офіцерського складу, прапорщиків і мічманів, з відповідною спеціальною підготовкою, після закінчення спеціальних курсів на військову службу солдатів і матросів, сержантів і старшин;

- 19 років – для військовослужбовців рядового, сержантського і старшинського складу, які прослужили на строковій військовій службі не менше одного року, військовозобов’язаних, жінок з відповідною освітою та спеціальною підготовкою, які не мають військових звань офіцерського складу, після закінчення спеціальних курсів на військову службу прапорщиків і мічманів;

- 17 років – для призовників та 18 років – для військовозобов’язаних, що не мають військових звань офіцерського складу і виявили бажання навчатися у вищих військових навчальних закладах або вищих навчальних закладах, які мають військові навчальні підрозділи – на військову службу курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів або вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи. Крім того, цією ж статтею Закону [6] дозволяється зараховувати на військову службу курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів або вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи й призовників, які виявили бажання навчатися в таких закладах і яким 17 років виповнюється у рік зарахування. Отже, на момент зарахування на військову службу їх вік може становити й 16 років.

Суб’єктом злочину, передбаченого ч.1 ст. 407 КК України є лише військовослужбовці строкової служби. Тому за цією кримінально-правовою нормою можуть бути притягнуті до відповідальності лише особи, яким виповнилось 18 років, оскільки, як ми визначили вище, на строкову військову службу в мирний час призиваються громадяни України, яким виповнилось 18 років.

Суб’єктом злочину, передбаченого ч.2 ст. 407 КК України можуть бути й інші категорії військовослужбовців (крім строкової служби), а суб’єктами злочинів, передбачених ч.ч. 3, 4 ст.407 КК України можуть бути військовослужбовці будь-яких видів військової служби. Відповідно, вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність за вчинення цих злочинів є різним для різних категорій військовослужбовців.

У воєнний час суб’єтами злочину, передбаченого ч.4 ст.407 КК України можуть бути й військовослужбовці строкової служби, що не досягли 18 річного віку, в залежності від ступеня мобілізації, однак, не молодші 16 років, відповідно до ст.22 КК України.

На нашу думку, не можна погодитися з позицією деяких авторів, які вважають, що кримінальна відповідальність за військові злочини та самовільне залишення військової частини або місця служби, зокрема, може наставати з досягненням суб’єктом 18 чи 17-річного віку [7, С.848, 8, 5, 847]. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за військові злочини, для кожної категорії військовослужбовців різний, в залежності від віку з досягненням якого особа може бути призваною чи зарахованою на той чи інший вид військової служби. Як ми визначили вище, такий вік, наприклад, для курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів або вищих навчальних закладів, що мають військові навчальні підрозділи, може

становити навіть 16 років. Для іншої категорії військовослужбовців, наприклад, для солдатів, матросів, старшин та прапорщиків і мічманів, що проходять службу за контрактом, такий вік становить не менше 19 років.

Так, військовим судом Чернівецького гарнізону лейтенант Є. визнаний винним у тому, що протягом 1999 року без поважних причин не з'являвся на службу тривалістю понад десять діб, але не більше місяця і засуджений за п."б" ст. 240 КК України 1960 року [2]. У касаційній скарзі захисник Є. просив суд II інстанції скасувати вирок, а справу закрити за відсутністю в діях Є. складу злочину. При цьому захисник вказав, що Є. не є суб'єктом злочину, оскільки приймав присягу до досягнення ним 17-річного віку. В ході судового слідства було встановлено, що Є. народився 31 листопада 1977 року. Початком перебування на військовій службі для курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, відповідно до ст.24 Закону України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" [6], є день прибуття на навчання до навчального закладу. Відповідно до наказу ректора Військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 1 серпня 1994 року Є. зарахований курсантом цього закладу, тобто ця дата є початком його військової служби. Приймати Є. на службу органи військового управління мали право, так як 17 років йому виповнилось у рік зарахування на навчання – 31 листопада 1994 року. Факт же прийняття присяги юридичного значення не має. В зв'язку з тим, суд II інстанції залишив вирок військового суду гарнізону без змін, а скаргу захисника – без задоволення [19].

Крім цього, в ч.2 ст.18 Кримінального кодексу України закріплене поняття спеціального суб'єкта, яким є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Суб'єкт самовільного залишення військової частини або місця служби, як і суб'єкт військового злочину взагалі, – це спеціальний суб'єкт. Відповідно до ч.2 ст. 401 КК України за злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) можуть підлягати відповідальності військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Прикордонних військ України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також інші особи, визначені законом.

Військовослужбовцями є особи, які проходять військову службу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях відповідно до Закону України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" [6]. Військова служба – це державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних для неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. Закон України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" (ч.3 ст.2) встановлює різні види військової служби:

1. Строкова військова служба.
2. Військова служба за контрактом солдатів і матросів, сержантів і старшин.
3. Військова служба за контрактом прапорщиків і мічманів.
4. Військова служба (навчання) за контрактом курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають кафедри військової підготовки (факультети військової підготовки, відділення військової підготовки, інститути військової підготовки) з програмами підготовки на посади осіб офіцерського складу.
5. Військова служба за контрактом осіб офіцерського складу.
6. Військова служба осіб офіцерського складу за призовом.

7. Кадрова військова служба осіб офіцерського складу, зарахованих до Збройних Сил України та інших військових формувань до запровадження військової служби за контрактом [6].

Військовослужбовці, як правило, проходять військову службу в військових формуваннях. Згідно ст. 1 Закону України “Про оборону України” [9] військове формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових об’єднань, з’єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Військовими формуваннями є Збройні Сили України, Прикордонні війська України, внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України, підрозділи Служби безпеки України, війська Цивільної оборони України, Управління держаної охорони України.

Військовими формуваннями, відповідно до виконуваних ними функцій, завдань, їхньої структури та інших критеріїв, не можуть визнаватися такі формування, як відомча воєнізована охорона на залізничному транспорті, державна воєнізована гірничорятувальна служба у вугільній промисловості, та інші [10, С.978].

До “інших осіб, визначених законом”, про які йдеться в ч.2 ст.401 КК України і які можуть бути суб’єктами самовільного залишення військової частини або місця служби слід віднести:

- військовослужбовців військових прокуратур і, відповідно, Головного управління військових прокуратур Генеральної прокуратури України, військових судів і військової палати Верховного Суду України, військових комісаріатів, а також службових осіб Державної фельд’єгерської служби Державного комітету зв’язку та інформатизації України, які мають військові звання;

- військовослужбовців Збройних Сил України, Служби безпеки України та інших військових формувань, які відповідно до законів України на час виконання певних завдань працюють на штатних посадах в інших установах, підприємствах, організаціях;

- військовослужбовців, які за їх згодою відряджені до органів виконавчої влади, на підприємства і в організації, що виконують роботи в інтересах оборони держави та її безпеки (наприклад, до Національного космічного агентства України, до апарату Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України, до Державного підприємства обслуговування повітряного руху України тощо);

- військовослужбовців адміністративного та професорсько-викладацького складу навчальних закладів, що входять до системи Міністерства освіти і науки України (Військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Військово-інженерного інституту при Подільській державній аграрно-технічній академії, військово-юридичного факультету Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, Львівського військового ордена Червоної Зірки інституту ім. Петра Сагайдачного при Національному університеті “Львівська політехніка” та ін.);

- військовослужбовців, які проходять службу в українських миротворчих контингентах – військових підрозділах Збройних Сил України, інших військових формувань, що направляються Україною для участі в міжнародних миротворчих операціях, у тому числі військових підрозділах, котрі входять до складу об’єднаних військових підрозділів, що створюються спільно з іншими

державами для участі у міжнародних миротворчих операціях (українсько-польський спільний батальйон тощо);

• військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань і цивільних установ України, які є миротворчим персоналом, направляються Україною для участі в міжнародних миротворчих операціях і не входять до складу миротворчого контингенту (військові спостерігачі, радники, штабні офіцери тощо) [10, С.980].

Суб'єктами самовільного залишення військової частини або місця служби не можуть бути військовозобов'язані під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів. Хоча ч.1 ст.401 КК України й визнає військовозобов'язаних під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів суб'єктами військових злочинів, в статті 407 КК України суб'єктами злочину вказується лише військовослужбовці різних видів військової служби. В зв'язку з тим не можна давати правовій нормі розширене тлумачення.

Крім того, аналіз змісту Закону України “Про загальний військовий обов'язок і військову службу” [6], дозволяє прийти до висновку, що поняття “проходження військової служби” не охоплює собою поняття “проходження зборів”, а останнє є лише видом виконання військового обов'язку в запасі. Об'єктивна сторона ж злочину, передбаченого ст. 407 КК України полягає в ухиленні військовослужбовця від проходження військової служби визначеними способами. Військовозобов'язані можуть виконувати лише окремі обов'язки військової служби і не можуть ухилитися від військової служби. Тому, кримінальна відповідальність військовозобов'язаних за ухилення від навчальних (перевірних) або спеціальних зборів передбачається ч.2 ст. 337 КК України, що відноситься до розділу XIV КК України (злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації). Крім того, самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби посягає на суспільні відносини, що виникають з приводу встановленого порядку знаходження військовослужбовців у військовій частині або на місці служби. Безпосереднім об'єктом ухилення військовозобов'язаних від проходження зборів є встановлений порядок проходження військовозобов'язаними навчальних (перевірних) або спеціальних зборів. З тих же підстав не можуть визнаватися суб'єктами злочину, передбаченого ст.407 КК України, також й військовополонені іноземних держав, якщо таких Україна тримає у полоні. Крім того, на підставі статті 92 Конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року [12] військовополонені не несуть кримінальної відповідальності (а лише дисциплінарну) за втечу з полону, спробу такої втечі і співучасть у ній.

Також, не є суб'єктами злочину, передбаченого ст. 407 КК України й особи керівного та рядового складу органів міліції, податкової міліції, установ з виконання покарань, підрозділів пожежної охорони, митної служби та інших державних органів, які за своїм соціальним та правовим захистом прирівнюються законодавством до військовослужбовців. Вказане стосується й осіб, які займають посади Міністра оборони України і його заступників, якщо ці особи є цивільними, а також цивільних працівників та службовців Збройних Сил України та інших військових формувань.

Військовослужбовцями, які проходять службу у військових формуваннях України і, відповідно, є суб'єктами військових злочинів можуть бути лише громадяни України. На території України в зв'язку з виконанням службових обов'язків можуть перебувати військовослужбовці іноземних держав. Однак, їх не можна визнавати суб'єктами самовільного залишення військової

частини або місця служби, як і будь-якого іншого військового злочину, оскільки вчинення ними діянь, передбачених в диспозиції ст. 407 КК України є злочином не проти України, а проти держави, громадянами якої вони являються. Наприклад, угодою між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року [13] встановлено, що військові формування Чорноморського флоту Російської Федерації здійснюють свою діяльність в місцях дислокації на території України відповідно до законодавства Російської Федерації. У випадку вчинення військовослужбовцями таких формувань військових злочинів застосовується законодавство Російської Федерації і діють суди, прокуратура й інші компетентні органи Російської Федерації.

Не є військовослужбовцями і, відповідно, суб'єктами військових злочинів й особи, які проходять альтернативну (невійськову) службу. Альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством. Перелік підприємств, установ, організацій, на яких громадяни можуть проходити альтернативну службу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 року № 2066 [20].

Крім перелічених вище категорій осіб, не є військовослужбовцями, і, відповідно, суб'єктами військових злочинів та самовільного залишення військової частини або місця служби:

- а) працівники відомчої воєнізованої охорони;
- б) учні військових ліцеїв;
- в) допризовники;
- г) призовники;
- д) невійськовозобов'язані особи, не взяті на військовий облік або зняті з нього.

Суб'єктом військових злочинів, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби, особа може бути лише в певних часових межах: з моменту початку і до моменту закінчення проходження військової служби. Початком проходження військової служби вважається:

1. Для військовослужбовців строкової служби і для офіцерів, призваних із запасу – день прибуття до військового комісаріату для відправлення у військову частину.

2. Для військовослужбовців та жінок, які проходять військову службу за контрактом – день зарахування до списків особового складу військової частини (військового закладу, установи тощо).

3. Для курсантів (слухачів), які проходять військову службу (навчання) у вищих військових навчальних закладах, а також вищих навчальних закладах, які мають кафедри військової підготовки (факультети військової підготовки, відділення військової підготовки, інститути військової підготовки) з програмами підготовки на посади осіб офіцерського складу – день призначення на посаду курсанта (слухача) вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу.

4. Для військовослужбовців, прийнятих на військову службу до Служби безпеки України – день призначення на посаду. Початком проходження військової служби для військовослужбовців строкової служби Служби безпеки України вважається день прибуття до військового комісаріату для відправлення у військову частину, як і для військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України та інших військових формувань (Положення про проходження строкової військової служби солдатами і матросами, сержантами і старшинами Служби безпеки України та

Положення про проходження військової служби за контрактом та кадрової військової служби у Службі безпеки України, затверджені Указом Президента України від 7 листопада 2001 року № 1053/2001 “Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців” [11]).

Характерним є наступний приклад. Так, 16 травня 2001 року біля 9 год. Б. прибув на Волинський обласний збірний пункт у м. Луцьку для відправлення у військову частину. Близько 19 год. того ж дня Б. з метою тимчасово ухилитися від військової служби самовільно залишив місце служби. 7 вересня 2001 року він добровільно з’явився у військову прокуратуру Луцького гарнізону. Військовим місцевим судом Луцького гарнізону було враховано, що відповідно до ст.24 Закону України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” [6] початком проходження служби для військовослужбовців строкової служби є день прибуття до військового комісаріату для відправлення у військову частину і Б. визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст.407 КК України [19].

Факт прийняття військової присяги має морально-політичне, виховне значення і не породжує жодних правових наслідків. Тому, при встановленні суб’єкта злочину, передбаченого ст. 407 КК України, не має значення факт прийняття чи не прийняття військовослужбовцем військової присяги.

Закінченням проходження військової служби для всіх її видів вважається день, з якого військовослужбовець виключений наказом по військовій частині (військовому закладу, установі, тощо) із списків особового складу.

На практиці трапляються випадки, коли особа призвана або зарахована на військову службу незаконно. Наприклад, незаконним є призов чи зарахування на службу громадян, що не досягли встановленого мінімального віку, необхідного для проходження відповідних видів військової служби, прийняття на неї непридатних до проходження військової служби громадян, тощо. В юридичній літературі питання про кримінальну відповідальність таких осіб за вчинення військових злочинів вирішується по різному. Так, М. Карпенко вважає, що таких осіб слід визнавати суб’єктами військових злочинів [8]. З такою позицією не можна погодитися. Підставою виникнення правовідносин, пов’язаних із військовою службою, є відповідний юридичний факт. Якщо він відсутній, то відносини з позиції права визнаються такими, що не спричиняють жодних правових наслідків. Дії працівників органів державного управління, внаслідок порушень з боку яких особа була призвана на військову службу незаконно, не можуть погіршувати правове становище громадянина. В зв’язку з тим, на таку особу не може бути покладено обов’язків, пов’язаних із проходженням військової служби, і вона не повинна нести кримінальної відповідальності за діяння, що підпадають під ознаки військового злочину [10, С.982; 14, С.686; 15].

Крім того, позиція М. Карпенко [8] суперечить судовій практиці. Аналізуючи п.15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 року №2 “Про судову практику в справах про злочини, пов’язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі” [2] Військова колегія Верховного Суду України справедливо зробила загальний висновок про те, що незаконне покладення на особу обов’язків є обставиною, яка виключає для такої особи кримінальну відповідальність за їх невиконання [16].

Так, незважаючи на наявність у кримінальній справі доказів того, що рядовий Т. був призваний на строкову військову службу до досягнення ним 18-річного віку, більше того, ухилення вчинено ним також до досягнення повноліття, суд визнав його винним в самовільному залишенні військової частини. Військова колегія Верховного Суду України, зробивши висновок про те, що Т. призваний на військову службу незаконно і ухилився від неї до досягнення ним призовного віку, постановлені по справі рішення скасувала, а справу закрила за відсутністю в діях Т. складу злочину, на підставі п.2 ч.1 ст. 6 КПК України [2],[16].

Слід погодитися з думкою проф. В.О. Навроцького, що аналогічно, із зазначених підстав повинні вирішуватися питання про визнання чи не визнання суб'єктами військових злочинів військовослужбовців, які хоч і законно були призвані чи зараховані на військову службу, однак, їх безпідставно не звільнено з військової служби (наприклад, в зв'язку з досягненням граничного віку перебування на відповідному виді військової служби або із закінченням строку військової служби, тощо) [14, с.686].

Автори науково-практичного коментарю до Кримінального кодексу України[5, с.861] вважають, що крім військовослужбовців строкової служби суб'єктами злочину, передбаченого ч.1 ст.407 КК України, можуть бути ще й курсанти 1-2 курсів військових навчальних закладів. Свою позицію вони аргументують тим, що на підставі ст.222 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [17] вказана категорія військовослужбовців звільняється з розташування військового навчального закладу у порядку, встановленому для військовослужбовців строкової служби. Таке твердження, на нашу думку, не можна вважати достатньо обґрунтованим. Закон України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" [6] чітко передбачає усі види військової служби. Поряд з військовою строковою службою передбачається військова служба за контрактом курсантів військових навчальних закладів, яка є іншим, самостійним видом військової служби. Диспозиція ч.1 ст. 407 КК України, як ми визначили вище, передбачає відповідальність виключно військовослужбовців строкової служби. Тому, на нашу думку, курсанти 1-2 курсів військових навчальних закладів можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених лише ч.ч. 2-4 ст. 407 КК України, відповідно до яких настає відповідальність усіх категорій військовослужбовців (ч.2 ст.407 КК України – крім строкової служби).

Співучасниками у вчиненні військового злочину, в тому числі й самовільного залишення військової частини або місця служби, можуть бути й не військовослужбовці. Це положення є законодавчим визначенням принципу відповідальності співучасників злочинів зі спеціальним суб'єктом (ч.3 ст. 401 КК України). В теорії кримінального права лише М.Н. Меркушев вважав, що особи, які не характеризуються ознаками спеціального суб'єкта, не можуть бути співучасниками злочину, суб'єкт якого є спеціальний [18, С.6].

З такою позицією не можна погодитися. При співучасті підбурювач, пособник та організатор в злочинах, вчинених військовослужбовцями, в загальних рисах завжди усвідомлюють характер вчинюваних вказаними особами дій та їх наслідки [4, С. 224].

Наведене вище дає підстави для висновку, що вірне розуміння поняття та ознак суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби дозволяє правильно кваліфікувати вчинене винним, запобігти притягненню до кримінальної відповідальності неналежних осіб, сприяє, в кінцевому рахунку, зміцненню законності і правопорядку в нашому суспільстві, посилює оборонну здатність української держави.

Література

1. Кримінальний кодекс України. Офіційне видання. – К.: Видавничий дім Київ, 2001.
2. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах. Офіційне видання / Відп. ред. В.Т. Маляренко. – К., 1999.
3. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. – Владивосток: Дальневосточный государственный университет, 1970.
4. Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Гос. из-во юрид. лит-ры, 1958.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 року / За ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002.
6. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України в редакції від 18 червня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 33. – Ст. 270.
7. Кримінальне право України: Особлива частина / За ред. П.С. Матишевського. – К.: Юрінком Інтер, 1999.
8. Карпенко М. Суб'єкт нестатутних взаємовідносин: кримінально-правовий аспект // Право України. – 2000. – № 2.
9. Про оборону України: Закон України в редакції від 5 жовтня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 49. – Ст.420.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2001.
11. Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців: Положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців, затверджені Указом Президента України від 7 листопада 2001 року № 1053/2001.
12. Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, ратифікована Президією Верховної Ради СРСР 17 квітня 1954 року // Международная защита прав и свобод человека. – М.: Юридическая литература, 1990.
13. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 рік, ратифікована Законом України “Про ратифікацію Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, Угоди між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту і Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України” від 24 березня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 18. – Ст. 157.
14. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000.
15. Поліщук А. Особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних з ухиленням військово-службовців від проходження військової служби // Вісник прокуратури. – 2001. – № 2.

16. Військова колегія Верховного Суду України. Узагальнення практики розгляду військовими судами кримінальних справ, пов'язаних із ухиленням військовослужбовців від обов'язків військової служби / Архів військового суду Західного регіону України. Справа № 1. Т. 2 1999 рік.
17. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст.194.
18. Меркушев М.Н. Соучастие в преступлениях со специальным субъектом // Учёные записки БГУ им. В.И. Ленина. Серия юридическая. – 1957. – Вып. 34.
19. Архів військової прокуратури Західного регіону України. 2000–2001 роки.
20. Перелік підприємств, установ, організацій, що перебувають у державній або комунальній власності, на яких громадяни можуть проходити альтернативну службу, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 року № 2066.
21. Хавронюк М.І. Військові злочини: Навчальний посібник. – К.: Українська академія внутрішніх справ України, 1995.